

Working Papers Series

Katedra Sociologie
Fakulta filozofická Západočeské univerzity

Tomáš Kobes

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

**„Naši Romové“ - difrakční vzorce odlišnosti
východoslovenského venkova.
Příspěvek k problémům překladu**

Working Paper No. 01-13

www.kss.zcu.cz

„Naši Romové“ - difrakční vzorce odlišnosti východoslovenského venkova. Příspěvek k problémům překladu

Tomáš Kobes

„The processing of differences, semiotic action, is about ways of life.“

Haraway 2004: 97

Úvod

Uběhlo šest dní z mého pobytu, v rámci něhož jsem měl pro projekt „Monitoring situácie rómských osád na Slovensku“ zmapovat místní romskou osadu. Do té doby se se mnou ochotně bavili pouze členové místního mysliveckého sdružení a starosta obce. Ten únorový sobotní večer však v baru nebyli. Seděl jsem sám, popíjel vinný střík a listoval v knize, která mi měla pomoci ukrátit si nastalý večer. Po chvíli se začal bar plnit a jediné volné místo zbývalo u mého stolu. Toho využila Katarína, jak se mi představila, a zeptala se mne, zda by si ke stolu nemohla přisednout ještě spolu s kamarádkou a bratrancem Slavem. Po seznamovacím rituálu - s podivem nad mým bláznovstvím zajímat se o život obyvatel romských osad - se mě Katarína se Slavem, kteří byli ze sousední obce, zeptali, zda vím, že i v jejich obci žijí Romové. Odpověděl jsem, že vím. Jejich počet však nebyl příliš vysoký. Jednalo se pouze o čtyři lidi. Kromě toho se přepokládalo, že nejde o typickou osadu a že soužití v obci s těmito lidmi je neproblematické. Katarína se Slavem mně však začali vysvětlovat, že v jejich obci nežijí pouze tyto čtyři lidé, ale mnohem větší počet a že bychom si své statistiky měli opravit. Bavili jsme se o tom celý večer. Bylo to zvláštní. O těch čtyřech mluvili jako o „cizích“ cigánech, kteří za podivných okolností koupili v obci dům – původně také od Roma. O těch druhých, kteří nefigurovali v žádné statistice, mluvili naopak jako o „našich Romech“ (naši Rómovia či naši cigáni). Ti podle jejich slov žili na katastru obce bez zjevných problémů. Výsledkem této diskuze z onoho večera bylo, že mě Katarína se Slavem pozvali na léto do jejich obce, abych se přesvědčil na vlastní oči.

Podle všeho jsem měl mít co do činění s tak zvanými „integrovanými“ Romy. Toto sousloví se zažilo během školení účastníků projektu „Monitoring situácie rómských osád na Slovensku“ pro popis obyvatel romského původu, kteří dlouhodobě žijí na katastru obce bez zjevných interakčních problémů a kteří zpravidla nejsou při sčítání lidu evidováni jako

obyvatelé romské národnosti. Od počátku projektu se o nich hovořilo jako o příslovečných výjimkách. Na jednu stranu nebyli evidováni jako Romové, na druhou stranu se o nich jako o Romech smýšlelo. Podobně o nich mluvila Katarína se Slavem. Buď upozorňovali, že jsou to Romové (ale že jsou jiní, než ty Romové, které znám z romských osad), nebo zdůrazňovali, že žijí jako ostatní lidé v obci a že mezi nimi není žádný rozdíl (že jsou to **jejich Romové**).

V létě 2000 jsem se tak ubytoval v obci s nadějí, že mohu pochopit partikulárnost jedné ze zjevně existujících integračních strategií. Respektive, že pochopím, v jakých situacích a jakým způsobem jsou tito lidé označováni jako „naši Rómové“ zahrnováni do lokálních sociálních vztahů, a v jakých situacích jsou z těchto vztahů naopak vylučováni. Na jedné straně Katarína, Slavo a posléze prakticky všichni obyvatelé obce, s nimiž jsem se na toto téma bavil, zdůrazňují, že žijí stejně jako ostatní a že mezi nimi není prakticky žádný rozdíl. Na druhé straně v některých situacích kladou důraz na jejich odlišnost vyvozovanou z jejich předpokládaného romského původu už jen tím, že používají označení „Romové“, které je z okruhu „my“ respektive „naše“ zároveň vylučuje. Jak je to možné?

1. My, cigáni a naši Romové

Obec se nachází v brázdě cca 25 km od města Prešov při jižním okraji Šarišské vrchoviny, která je význačná obcemi, na jejímž katastru žijí lidé, o nichž by nezainteresovaný obyvatel východoslovenského venkova uvažoval jako o Romech či spíše jako o cigánech. Nicméně obyvatelé těchto obcí je zpravidla označují jako „naši Romové“. V největší obci žije 2372 obyvatel (obrázek č. 1- I). Na počátku 90. let v katastru obce jedna rodina koupila ruiny bývalého mlýna, který zrenovovala. Obyvatelé obce tuto rodinu zpravidla nevnímají jako Romy či cigány a smýšlí o nich jako o „našich Romech“. Na území druhé největší obce (1994 obyvatel) byly do 50. let tři chatrče (obrázek č. 1- II). Ve 40. letech, kdy vešla v platnost *Vyhláška ministerstva vnútra č. 163 o úprave niektorých pomerov Cigánov* z roku 1941, nebyli obyvatelé těchto chatrčí vystěhováni z katastru obce. Tito lidé jsou dosud obyvateli obce kategorizováni jako „naši Romové“ a jsou dáváni do kontrastu s obyvateli místní romské osady vzdálené cca 4 km (obrázek č. 1 – III). Třetí obec (700 obyvatel) má na svém katastru jednu integrovanou rodinu, jejíž romský původ mnoho obyvatel ze sousedních obcí není schopno rozeznat. Podle matričních záznamů žila v obci tato rodina již před

rokem 1790. Tito lidé nejsou evidováni v *Atlasu rómských komunit*¹ a hlásí se ke slovenské národnosti. V minulosti byli evidováni pod označením „ciganus“ nebo v maďarské variantě jako „czigány“² (obrázek č. 1 – V).

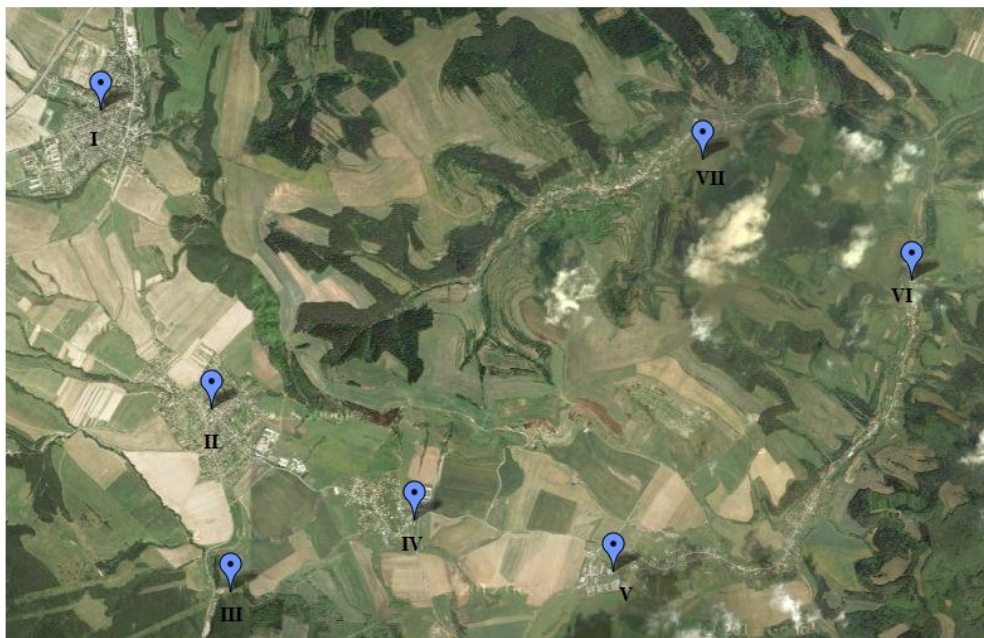
Podobná situace jako ve výše popsanych lokalitách je i v obci, kde jsem započal v létě roku 2000 svůj výzkum. Tato obec má 697 obyvatel (obrázek č. 1 – IV). Na jejím katastru žilo několik rodin, o kterých je možné uvažovat jako o integrovaných rodinách. Mezi těmito rodinami je příbuzenská souvislost, neboť jejich předci vzešli z jednoho rodičovského domu. Přítomnost tohoto rodu v obci lze s jistotou prokázat od roku 1790. V současnosti jsou členové této příbuzenské skupiny označováni souslovím „naši Romové“. Tito obyvatelé, i když nepopírají svůj romský původ, se při sčítání lidu hlásí ke slovenské národnosti. V minulosti však byli v matričních záznamech evidováni jako „ciganus“. V letech 2000-2009 měla tato skupina 8 členů. V současnosti žijí v obci pouze 2 členové této skupiny – 3 lidé se odstěhovali do Francie a 3 zemřeli. Tito obyvatelé nejsou rovněž zohledněni ve zmíněném Atlasu rómských komunit.

Kromě těchto lidí, žije na katastru obce další skupina, o níž ostatní obyvatelé obce (včetně popisované skupiny lidí zahrnované pod sousloví „naši Rómové“) mluví jako o „cigánech“. Tito lidé pochází z jedné z největších a nejproblematictějších východoslovenských romských osad (obrázek č. 1 – VII). V roce 1999 se této rodině podařilo koupit v obci dům. Z původní 4

¹ V letech 2003 a 2004 realizovala nevládní organizace S.P.A.C.E. ve spolupráci s Inštitútom pre verejné otázky a s Krajským centrom pre rómske otázky první souvislejší mapování rómských komunit na Slovensku, na jehož základě vznikl Atlas rómských komunit na Slovensku. Data v něm obsažená vycházeli z dostupných databází rómských osídlení (Roční výkazy o obytných uskupeníCH na nízkém sociokulturním stupni, které měl k dispozici tehdejší Úrad spolnomocnenkyne vlády SR pre rómské komunity; databáze Ministerstva životního prostředí a Ministerstva výstavby a regionálního rozvoje. V případě, že v obci měste či obci žila komunita v počtu menším jak 15 lidí a tito lidé, žili rozptýleni v obci, dotazník nebyl vyplňován. Naopak se dotazník vyplňoval, pokud bylo v takových obcích možné situaci označit za problematickou (z hlediska životní úrovně, úrovně bydlení, či vztahů s majoritou). Tento postup tak do jisté míry umožnil zohlednit aktérskou perspektivu obyvatel příslušných obcí a měst. Pokud lidé v obci osoby, kteří v minulosti byli označováni za Romy (např. v matričních záznamech, sčítacích arších), nepovažovali za Romy nebo problematické obyvatelstvo, nebyli v Atlasu zohledněni (srov. Radičová 2004: 9). Obvykle takové lidé jsou místními označováni jako „naši cigáni“ nebo „naši Romové“.

² Patrné je to zejména v matričních záznamech a sčítacích arších z 19. a počátku 20. století. Velká část majoritních členů obce byla v kolonce zaměstnání rodičů označována termínem *colonus* – osadník, vesničan, rezident, jiní *servilis*- sluha. V případě obyvatel, o nichž majorita v současné době smýšlí jako o cigánech či Romech, bylo v této kolonce běžné označení *ciganus*. To mimo jiné naznačuje, že původ byl v minulosti spojován se zaměstnáním, způsobem obživy či obecněji způsobem života.

členů se tato skupina postupně rozrostla na současných 12 členů a v mnoha případech jsou dávání do kontrastu s lidmi označovanými jako „naši Rómové“.

Obrázek 1-rozmístění obcí v regionu vyznačující se obyvateli kategorizovanými jako "naši Romové"

Tento způsob poměrování, v němž jsou kladeni do opozice lidé zahrnovaní pod označení „naši Rómové“ s „cigány“, není v obci ojedinělý. Obyvatelé obce (stejně jako jejich sousedé, obecně jako všichni lidé na světě) se neustále s někým poměřují. V jistých situacích se vymezují vůči Čechům, Polákům, Maďarům, Němcům či Ukrajincům. V dalších případech konfrontují svůj region s ostatními oblastmi Slovenska. V jiných situacích staví svoji obec do protikladu se sousedními obcemi. O obyvatelích obce s druhým největším počtem obyvatel v brázdě (v obrázku č. 1- II) uvažují jako o „Maďarech“. Obyvatelé sousední obce, kde žije jedna integrovaná rodina již od roku 1790, jsou označováni jako „Tatáři“ (v obrázku č. 1 – V). Obyvatelé další obce jsou pojmenováni jako „Křižiaci“. (v obrázku č. 1 –VI). Stejně tak jsou kategorizováni i další obyvatelé v blízkém či širokém okolí. Je zajímavé, že tyto kategorie figurují jako metonymie reprezentující určitý způsob života, který je utvářen na základě odlišností spojovaných především se způsobem života a charakterem

(temperamentem) obyvatel příslušné obce či regionu. Zpravidla jsou tyto metonymie utvářeny tak, aby na základě vnímaných rozdílů potvrzovaly a posilovaly správnost způsobu života a morální charakter obyvatel obce, v níž příslušní členové žijí. „Maďari“ (obyvatelé sousední obce) jsou pyšní, skoupi a ne příliš solidární. Za vším vidí peníze a je obtížné se s nimi na něčem domluvit. „Tatári“ jsou naopak vnímáni způsobem života a temperamentem jako nejbližší a nejméně problematictější. Mnohokrát jsem byl upozorněn, že pokud už někdo uzavřel sňatek s někým mimo obec, většinou se dotyčný ženil/dotyčná vdávala k „Tatárům“. Naopak sňatek s „Križiaky“ se nedoporučoval. Lidé z této obce byli vnímáni jako nejchudší z regionu. Údajně ještě na konci 60. let, kdy většina domů v obcích východního Slovenska prošla rozsáhlými přestavbami, žili lidé v této obci stále tak jako dříve, kdy součástí domu byly chlévy.

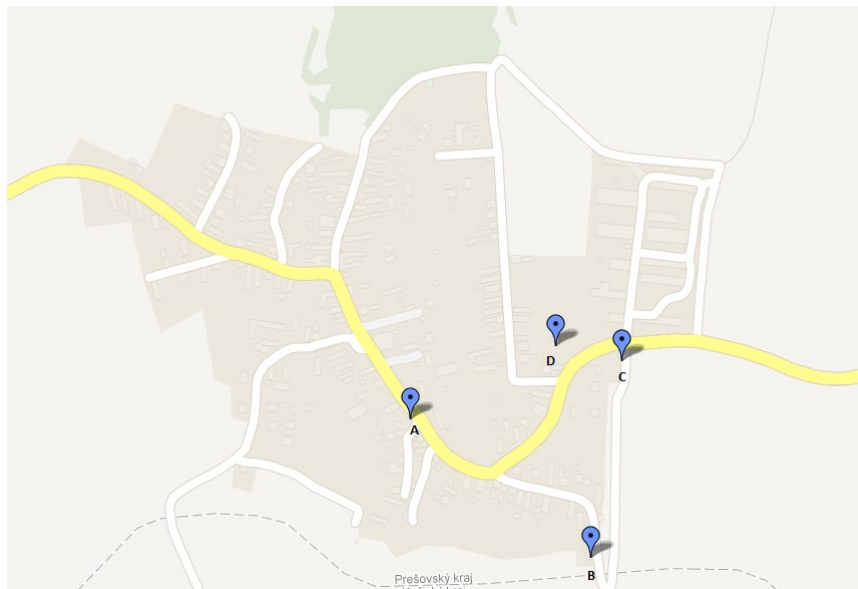
„Oni doslova žili s kravami. Byli cítit po kravách a jako děti jsme si vždycky všímali, jak měli špinavé boty, jako kdyby přišli z chléva, a vůbec špatně se učili, byli hloupi. Oni vůbec jsou tam taková pamalejší. S takovými lidmi nikdo nic nechtěl mít“.

Tento úryvek velmi dobře vystihuje, o co jde v tomto poměrování. Uvedené metonymie reprezentují propracované představy, v nichž je pro danou obec či region charakteristický způsob života spojovaný s mentálními schopnostmi jejich obyvatel (srov. např. Kandert 2004: 18-63). Dalo by se tedy očekávat, že lidé označovaní jako „naši“, díky tomu, že žijí v obci a participují na pro obec charakteristickém způsobu života, budou s lidmi v obci ztotožňováni. Důraz na to, že se jedná o Romy, naznačuje, že jsou tito lidé z tohoto rámce naopak v různých situacích vylučováni.

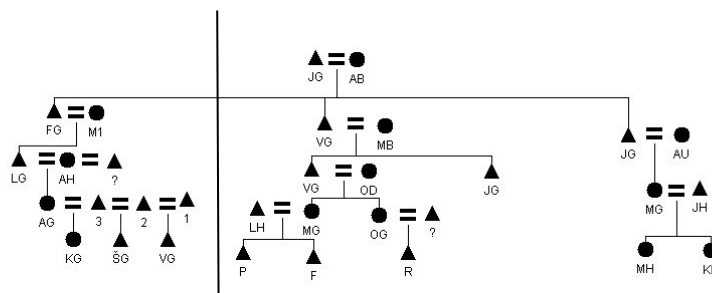
2. Gypsies

Lidé označovaní souslovím „naši Rómové“ v době výzkumu obývali čtyři domy roztroušené v katastru obce. Tři z nich jsou při východním okraji obce. Čtvrtý nejstarší je situován v jejím samotném středu (viz obrázek č. 2). Nejstarší záznamy o tomto domě lze nalézt ve sčítacím archu z roku 1857. V tomto domě byla zaevidována rodina JG (narozen 1800) pod rezidenčním číslem 33 z celkového počtu 37 evidovaných domácností. K tomuto

domu jako k rodičovskému domu se vztahuje široká příbuzenská síť, jejíž část je pro další orientaci zohledněna v grafu č. 1.

Obrázek 2- umístění domů obyvatel "naši Romové" v katastru obce

Graf 1 - příbuzenská souvislost členů skupiny "naši Romové"

Ještě vnuk uvedeného JG (v grafu č. 1 označený iniciály VG) se v obci živil drobnými kovářskými pracemi a muzikantstvím. Pokud bychom se ale zaměřili na potomky VG, kteří setrvali v obci, došlo v jejich případě k zajímavému vývoji. Jak bylo naznačeno v úvodním popisu, v době výzkumu žilo v obci 8 členů této příbuzenské skupiny (v grafu jsou označeny iniciály JG, LH, MG, F, P, OD, OG, R), kteří referují k zakladatelskému páru (v grafu označeném iniciály JG a AB). Kromě těchto 8 členů zmíněné příbuzenské skupiny žijí v katastru obce další obyvatelé, kteří mají s JG a VG stejné příjmení (matka AG a její děti, sourozenci KG, ŠG, VG, a i když s těmito 8 členy připouští určitou příbuzenskou souvislost díky stejnému příjmení (skrze jejich dědečka v grafu vneseného pod iniciály LG), nepovažují je vyloženě za příbuzné osoby. V grafu č. 1 jsou proto odděleni svislou čarou.

LG byl potomek smíšeného páru. Jeho matka byla členkou majority. Samotný LG v této praxi pokračoval a jeho partnerkou se stala žena z jeho rodné obce, která je v grafu označena iniciály AH. AH byla již v té době svobodnou matkou. Na východoslovenském venkově se pro ženy, které počaly bez legitimního partnera, používal termín *priespanka*. V případě těchto *priespanek* existuje propracovaná představa, že přestupek *priespanek* vůči morálnímu ideálu se přenáší na jejich potomky. Taková žena měla v obci druhořadé postavení, a pokud chtěla setrvat v rodné obci, velice obtížně hledala životního partnera. V tomto kontextu sňatek mezi LG, kterého vnímala majorita jako člověka romského původu, jako cigána, a AH byl pro majoritu akceptovatelný. „Protože pro takové je i cigán dobrý.“ Zajímavé je, že i dcera AH se stala svobodnou matkou. A jakoby svým životním osudem pouze stvrdila, co se říká o *priespankách*.

LG se naopak stal v obci vysoce váženým člověkem, přestože byl vnímán majoritou jako člověk romského původu, jako cigán. Přestože všechny tři vnoučata potvrzují, že je vychoval jejich dědeček, sourozenci ŠG, VG a KG se necítí být s příbuzenskou skupinou vnesenou v grafu spřízněni. Prakticky při jakékoliv příležitosti, v níž hrozí, že budou ztotožněni s touto příbuzenskou skupinou, se vůči ní vymezují. Bratři ŠG a VG své vrstevníky (v grafu označení F a P) označují nepříliš pozitivní termínem „gypsies“ a svoji příbuzenskou souvislost s

ostatními členy obce vyvozují výhradně ve prospěch příbuzných z matčiny strany sdílející příjmení H.

Do jisté míry je to určitý paradox. Dědeček (LG) ŠG a VG byl držen ostatními vesničany v hluboké úctě. Všeobecně byl považován za dobrého gazdu. Oproti tomu jejich babička a následně jejich matka jako *priespanky* neměly v obci příliš respektované postavení. Přesto VG a ŠG vymezují svoji příbuzenskou souvislost ve prospěch příbuzných z matčiny strany. Na druhou stranu, pokud dojde v případě VG a ŠG k nějakému nestandardnímu chování, začne celá řada lidí tyto vlastnosti spojovat s romským původem vyvozovaným skrze jejich dědečka.

Jednou jsme se šli s kamarádem podívat na fotbal do sousední obce. Byly to právě dva dny, kdy VG přijel na návštěvu, a my jsme s ním celý půl den strávili ještě spolu s dalšími přáteli na hřišti při hře petangue. V rozhovoru jsme komentovali předchozí dny a můj kamarád při té příležitosti začala charakterizovat VG.

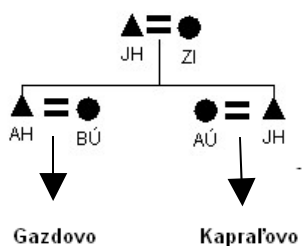
„V. je takový nezodpovědný. Svoji práci udělá, ale na trénink chodí sporadicky. Třeba my dostaneme v práci výplatu, on sedne s klukama do auta, že si jede vybrat peníze do bankomatu a je schopnej tu výplatu celou utratit. Když tak o tom přemýšlím, ono mu v těle přeci jenom běhá kousek té cikánský krve“.

Jak je možné, že se sourozenci VG a ŠG přes zjevný obecný respekt k jejich dědečkovi tak výrazným způsobem distancují od svého romského původu a proč naopak můj kamarád spojuje z jeho pohledu ne příliš vhodné chování VG s jeho romským původem?

3. Pozemkové vlastnictví a koncept jedné rodiny

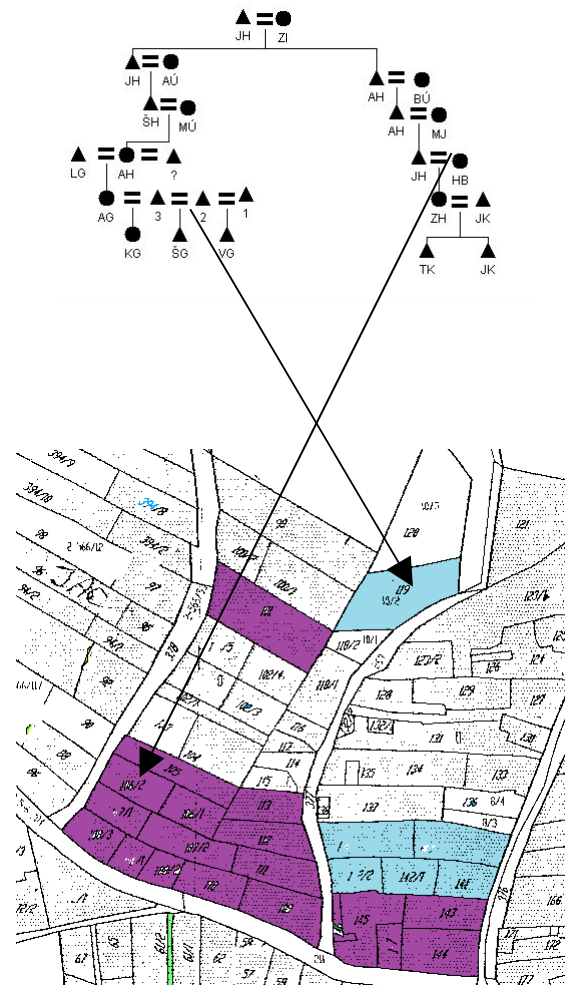
V obci je řada příbuzenských skupin sdílející stejné příjmení. Tyto skupiny jsou v mnoha případech segmentovány a navzdory společnému příjmení se nevnímají v intencích blízkých příbuzných. Do takové skupiny, jejíž segmentaci je možné dohledat v čase, lze zařadit obyvatele mající stejné příjmení H. Ta je segmentována na dvě podskupiny H.-Gazda, H.-

Kapraľ (viz graf č. 2). ŠG spolu s VG vychylují svoji příbuzenskou souvislost ve prospěch matčiny linie řazené do segmentu H-Kapraľ. Navzdory dědečkově příjmení o sobě tvrdí, že jsou Kapraľovo. Členství v této skupině demonstrují mimo jiné tím, že sdílejí rezidenční prostor (sousedství domů) označovaný jako Kapraľovo.

Graf č. 2- Segmentace skupiny H.

Prostorová orientace příbuzenských vztahů a vyvozování příbuzenské souvislosti ve vztahu k jistému pozemku, který nese určité skupinové jméno, je pro studovanou obec charakteristická. Znalost rezidenčního vývoje a původních vlastníků pozemků vytváří orientační rámec široké mapy příbuzenských vztahů v rámci obce. To platí i pro obyvatele s příjmením H. Obyvatelé obce jsou schopni jednoznačně od sebe rozlišit, kde končí Gazdovo a kde začíná Kapraľovo (viz graf č. 3).

Graf 2-Prostorová orientace příbuzenských vztahů

Takto rozvrženou prostorovou orientaci příbuzenských vztahů k určitému pozemku lze promítnout do celého katastru obce. V tomto rozvržení je jakékoliv ego schopné vyvodit svoji příbuzenskou souvislost na základě znalosti příjmení či jména segmentu a vztáhnout tato skupinová jména k určitým pozemkům. Výsledkem je provázání určitého jednotlivce (popřípadě jeho rodinných členů) s širokou příbuzenskou sítí obvykle označovanou jako „rodina“ (rodzina). Obecně jsou všichni obyvatelé obce schopni na základě této prostorové orientace prokazovat svoji příbuzenskou souvislost a díky tomu tvrdit, že v obci jsou všichni „jedna rodina“ (jedna rodzina). „Viš Tomáši, tady jsme všichni jedna rodina“. Participovat na tomto konceptu „jedna rodina“ tak znamená spolupodílet se na určitém způsobu života, který

je odlišitelný od způsobu obyvatel okolních obcí či dalších rodin. Orientace sourozenců VG a ŠG na matrilaterální příbuzné, kteří jsou spojováni s určitými pozemky navzdory problematickému statusu jejich matky a babičky, jim umožňuje korporovat se do tohoto konceptu „jedné rodiny“.

To ostatní členové skupiny v prezentovaném grafu č. 1 dost dobře nemohou. Díky tomu, že se žádnému z těchto členů nepodařil sňatek s některým z obyvatel obce, nemohou jednoduše svou spřízněnost s ostatními členy prokázat vychýlením ve prospěch patrilaterálních nebo matrilaterálních příbuzných. Stejně tak jednoduše nelze spojit svoji příbuzenskou souvislost skrze pozemkové vlastnictví, které by je provázalo s ostatními obyvateli obce a umožnilo je tak zahrnout do konceptu „jedna rodina“. Pozemky, na kterých si postavili domy, jsou totiž spojovány s majoritními skupinovými jmény.

Odkup pozemků je pro lidi, o nichž obyvatelé východoslovenského venkova uvažují jako o Romech, velmi problematický či nemožný. Proto přistěhování nových obyvatel původem z východoslovenské osady vnímali obyvatelé obce velmi problematičtě. Majitel domu v grafu č. 1 označený iniciály JH byl vdovec a když se mu naskytla příležitost odstěhovat se za svými dcerami do Košic, dům prodal (v obrázku č. 2 označený jako B) jedné lichvářské rodině z Prešova. To se zdejšími obyvateli nelíbilo a na JH a jeho dcery vyvíjeli nátlak. Výsledkem čehož bylo, že JH a jeho dcery odkoupili dům zpět, aby jej obratem prodali jinému lichváři z Košic. Ten následně prodal dům rodině, která do té doby žila v osadě při obci (v obrázku č. 1 označená VII). V tomto případě se již nepodařilo obyvatelům obce prodeji zabránit. Většina z nich tuto skutečnost nesla s velkou nelibostí, neboť tím bylo umožněno, aby se do obce přistěhovali lidé, kteří jsou co do způsobu života a původu neakceptovatelní.

I když obyvatelé obce vyvíjejí poměrně velké úsilí, aby znemožnili lidem, o nichž smýšlí jako o cigánech, stát se vlastníky pozemku, přesto se v minulosti podařilo členům popisované příbuzenské skupiny (označených v grafu stejnými iniciály JG) odkoupit od obyvatel obce pozemek. Jeden z této skupiny (první JG) získal pozemek díky dluhu od místního majoritního

člena, který mu nezaplátil za hraní na svatbě. JG jako kompenzaci za neschopnost splatit dluh požadoval přepis pozemku (v obrázku č. 2 označený jako B). AG (dcera JG) se posléze stala dědičkou tohoto pozemku a domu., Od stejné rodiny koupily pozemek (v obrázku č. 2 označený jako C) také dcery VG (MG, OG). Další ze skupiny (druhý JG) koupil pozemek od svého kmotra (v obrázku č. 2 označený jako D), na kterém si posléze vystavěl dům. Přestože potomci narození v tomto domě jsou spojeni kmotrovskými vztahy s některými členy obce (jimiž jsou komponováni do konceptu „jedna rodina“), nejsou považováni za plnohodnotné členy rodiny a v důsledku toho ani obce. Nikdy se jim totiž nepodařilo realizovat opakovaný reciproční kmotrovský vztah.

4. Kmotrovské vztahy a jedna rodina

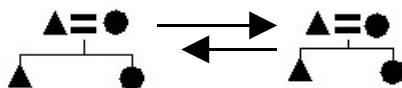
Východoslovenský venkov je charakteristický reciproční povahou kmotrovských vztahů.³ Volba kmotrů je zdůvodněna vysokou důvěrou a přátelstvím. Tím, že někdo žádá někoho za kmotra či kmotru, prokazuje druhému úctu a de facto tak potvrzuje dlouhodobý přátelský vztah. „*Za kmotra nebo kmotru se nemůžeš vzít někoho cizího. Za kmotra si bereš kamaráda nebo velmi blízkého přítele.*“ V této nativní perspektivě kmotrovských vztahů je zdůrazněno několik rovin. Přijetí kmotrovství je symbolickým vyjádřením trvalosti přátelských vztahů a důvěry v morální hodnoty kmotra, který se spolupodílí především na duchovní výchově dětí.

³ Reciprocita v rámci kmotrovství je poměrně vzácná. Většinou se lidé v různých částech světa recipročnímu vztahu v rámci kmotrovství vyhýbají. Podle Gudemana, ačkoliv církevní pravidla toto nijakým způsobem neupravují, je obvykle reciproční vztah v rámci kmotrovství zakázán. Gudeman v této souvislosti odkazuje pouze na čtyři etnografické práce (Anderson 1956; Diebold 1966; Fél a Hoffer 1969; Wagley 1949), které svou praxí jdou proti tomuto obecnému trendu (Gudeman 1971: 63). Ani samotný Gudeman k porozumění tohoto aspektu, který vnímá jako normativní pravidlo, zásadním způsobem nepřispěl. Pouze tvrdí, že reciproční vztah ruší křest dětí (Gudeman 1971: 63). To však nedokládá na žádných ospravedlňujících strategiích v rámci nativních modelů, které s tímto principem pracují. Stejně tak to nevyplývá ani z logiky církevních úprav křtu. Určité vysvětlení by se nabízelo v kontextu kmotrovství jako spirituální afinity, v němž jsou omezení a zákazy aplikovány podobně jako v rámci příbuzenství. Takovou interpretaci do určité míry nabízí Peter Coy, který kmotrovství (compadrazgo) vysvětluje jako spirituální vazby zprostředkované křtem, které překrývají vztahy orientované podle události prokreace. Podle Coye však kmotrovské vztahy nejsou budovány jednoduše na základě příbuzenského kritéria, ale podle členství v určité věkové skupině, jejíž členové se navzájem nevnímají jako příbuzní (Coy 1974: 470, 478).

Zároveň je vztahem mezi dětmi a jejich kmotry, který má kromě symbolické výchovy i dimenzi psychologickou.⁴ A v neposlední řadě je kmotrovství aliančním vztahem.

„Kmotři si vykali a dokazovali si vzájemnou úctu. Za kmotra žádali vždy nejbližšího kamaráda nebo přítele, protože chtěli mít další rodinu, aby měli větší rodinu.“

V této nativní perspektivě jsou kmotrovské vztahy komplementární k aktuálně konstituovaným příbuzenským vztahům a v běžné interakci jsou závaznější než příbuzenský vztah. Symbolicky je tato blízkost a morální závaznost vyjádřena v zasedacím pořádku během svatebního obřadu, kdy naproti nevěstě a ženichovi, vedle kterých sedí rodiče svatebního páru, sedí vždy jejich kmotři. Například Slavův otec je kmotrem R a spolu se svou ženou seděli naproti R a jeho nevěstě. Ideální případ kmotrovského vztahu je situace, kdy se dva manželské páry sobě navzájem stávají kmotry (viz graf č. 3).

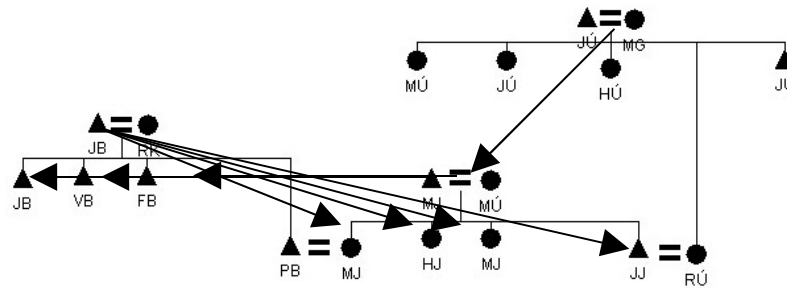

Graf 3- Reciproční povaha kmotrovských vztahů

Reálné situace jsou samozřejmě komplikovanější už jen tím, že volba kmotrů není striktně omezena na manželský pár, jak naznačuje idealizovaný graf, a je de facto volbou individuí. Muž si volí kmotra, manželka si volí kmotru. Stejně tak reciprocita nemusí být nutně omezena na stejnou generaci, ale může být o generaci postponována. Někdy dokonce může recipročně

⁴Tato dimenze není nepodstatná, avšak pro její detailnější rozbor není v této studii místo. Pouze se omezím na informaci, že kmotrovství ve studovaných obcích není pouze symbolem blízkého vztahu, ale že kmotři (krstný rodičia) jsou vnímány jako blízké osoby, ke kterým se chodí pro útěchu nebo pro radu v obtížných životních situacích. Obecně se s kmotry řeší situace, se kterými je z různých důvodů obtížné se svěřit rodičům či přátelům.

uzavřený kmotrovský vztah přerůst v manželství kmotřenců(situaci ilustruje následující graf č. 4).

Graf č. 4 – Kmotrovské vztahy zakončené partnerstvím

Šipky v grafu naznačují vztah mezi kmotrem (krstným otcem) či kmotrou (krstnou mamou) a kmotřenci. Sňatky párů označené iniciály JJ+RÚ a PB+MJ vznikly v rámci těchto kmotrovských vztahů. Aktéry však nejsou interpretovány jako domluvený či aranžovaný sňatek, ale jako náhoda, která dokládá, že v dotyčné obci jsou všichni jako jedna rodina.

„Můj otec si za kmotra vybral svého nejlepšího kamaráda a on si vzal jeho. No vidíte a já jsem si vzala jejich syna a můj bratr si vzal dceru kmotry mé mámy. Tady je všechno propojené, tady jsme všichni jedna rodina“.

I když je ideálem kmotrovského vztahu jeho reciprocita, někteří lidé jsou z této symetrie vyjímáni a kmotrovství se od nich neřádá. Zatímco opakovaná symetrie posiluje alianční

potenciál a blízkost rodin kmotrů a kmotřenců, asymetrie má potenciál posilovat a vynucovat odlišný, problematicky vnímaný původ. Na východoslovenském venkově to platí zejména pro bastardy (kopirdany) – tedy pro sourozence KG, VG a ŠG, svobodné matky (priespanky) – tedy pro babičku a matku KG, VG a ŠG, a pro lidi, o kterých lidé smýšlejí jako o cigánech či o Romech - tedy pro ostatní členy vynesené grafu č. 1.

Navzdory tomu, že kmotrovské vztahy mají nesporný potenciál komponovat tyto členy do konceptu „jedna rodina“, v konečném důsledku jejich asymetrická povaha umožňuje posilovat odlišně vnímaný původ, který asociuje ne příliš vhodný způsob života.⁵ Toto tvrzení bude srozumitelnější, pokud se zaměříme na způsoby, jakými členové skupiny kategorizovaní jako „naši Romové“ vnímají svoji příbuzenskou souvislost s dalšími členy z babičky strany (v grafu č. 1 je babička označena iniciály OD).

5. Původ a způsob života

P a F setrvali v rodném domě svých prarodičů. V jejich případě je velmi obtížné rozhodnout, zda mají v obci rovnocenný nebo druhořadý status. Podílejí se totiž na místním způsobu života. Chodili se svými vrstevníky jak na základní školu, tak na učňovský obor. Participovali na každodenním chodu obce. Například byli členy místního fotbalového družstva. V dětství byly členy místního hasičského sdružení. Mezi obyvateli obce mají mnoho přátel, kteří zdůrazňují, že P a F, včetně jejich rodičů a prarodičů, jsou jako všichni ostatní a podle toho se k nim chovají. Zároveň pro ně však P a F už jen tím, jaké mají příjmení a jak vypadají (oba dva stejně jako jejich rodiče a prarodiče jsou tmavé pleti s tmavými vlasy), mají zjevný romský původ.

Když hrajete s obyvateli obce hru, u koho by se najedli a u koho již nikoliv, všichni se shodnou na tom, že u LG jedli a pili několikrát. V případě rodičů F a P je to už problematičtější. Část obyvatel tvrdí, že nikoliv, a část obyvatel naopak uvádí, že k nim chodí velice často na návštěvy a nemá s takovou interakcí prakticky žádný problém. Důvodem proto

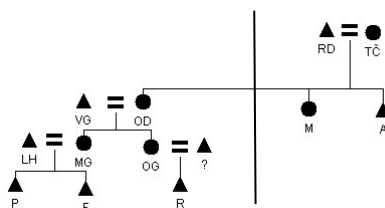
⁵ Například podle dosud neuveřejněného názoru Alexandra Mušinky se tento princip dříve vztahoval na všechny bezzemky obecně, nikoliv výhradně na Romy. Po transformaci východoslovenského venkova během 50. a 60. let minulého století byl však redukován pouze na Romy, u kterých se předpokládá charakteristický (negativně vnímaný) způsob života, který byl a je vyvozován a potvrzován na základě existence romských osad. Z toho důvodu je v současné době obyvatelům s předpokládaným romským původem znemožněno odkoupit pozemek, protože hrozí riziko, že do obce přinese způsob života, který odporuje místním morálním normám, místnímu závaznému způsobu života.

tento odstup u některých členů majority je třeba hledat jednak v sociální vzdálenosti, která je podmíněna existující sídelní strukturou (tato struktura staví jedny do blízkých sousedů, jiné naopak do vzdálených a velmi vzdálených sousedů). Dále potom v parametrech domu rodičů. Ten kopíruje velikost původního domku zakladatelského páru a dnes svými rozměry neodpovídá běžným standardům bydlení.⁶ Dalším faktorem je zjevný romský původ rodiny, který obecně asociuje ne příliš kvalitní způsob života a jisté povahové charakteristiky spojované s nespolehlivostí a neschopností hospodařit (být dobrým gazdou). To vysvětluje, proč můj kamarád ztotožnil ne příliš standardní chování VG3 s jeho romským původem z dědečkovy strany, a ne s majoritním původem jeho matky. Je to právě kombinace těchto dvou základních faktorů (původ a způsob života), která se podílí na nerovnocenném postavení v rámci místních kmotrovských vztahů.

Podobný způsob, v němž je důraz na původ kombinován se způsobem života, uplatňují i členové, kteří jsou označováni souslovím „naši Rómovia“. Zejména F a P (včetně jejich matky) příbuzné z babičky strany nepovažují vyloženě za příbuzné osoby. Žijí totiž v cca 15 km vzdálené romské osadě a uvažují o nich jako o „degeších“⁷, s kterými není dobré se stýkat (toto odlišení je v grafu č. 5 naznačeno svíslou čarou). Degeše však v tomto případě necharakterizuje sdílený původ, ten mají všichni v rámci této příbuzenské skupiny stejný, ale spíše určitý způsob života, který je pro romské osady charakteristický. Obecně život obyvatel romských osad je dáván do protikladu se spořádaným životem obyvatel majoritních vesnic a lze ho rovněž chápat jako metonymickou reprezentaci. Každý člověk, o kterém majoritní obyvatelé obce smýšlejí jako o Romovi či o cigánovi, je metonymií asociující život obyvatel obecně romských osad spojovaných s velmi špatnými životními podmínkami (nízká nebo neexistující infrastrukturní vybavenost, nevhodné bydlení, velmi špatné hygienické podmínky) a s představami o nepříliš vhodném způsobu života. Zdůrazňované jsou především krádeže, inhalování toulenu, vysoká porodnost, nízký věk prvorodiček, nezaměstnanost, velmi nízká vzdělanostní úroveň, velmi neobvyklé stravovací a hygienické návyky a promiskuitní sexuální chování.

⁶ Právě důraz na vybavenost domácnosti mnoho obyvatel používá jako měřítko životní úrovně, prostřednictvím kterého poměřují jednotlivé rozdíly. Obyvatelům označovaným jako „naši Rómové“ se dlouhodobě daří držet vybavení domácnosti na stejné úrovni jako u ostatních obyvatel obce.

⁷ Pojem *degeš* lze přeložit jako označení pro člověka, který jí zdechliny a obecně se vyznačuje nepatřičným životem odporujícím morálnímu ideálu obyvatel romských osad.

Graf č. 5 – Distance od příbuzných ze strany OD

Když se ženil RG, na jeho svatbu byli pozvaní i ti, o nichž smýšlejí jako o degěších.⁸ V zasedacím pořádku jim bylo vymezeno zvláštní místo, které je drželo ve velké vzdálenosti od ostatních. Ve způsobu oblečení a chování byl vidět markantní rozdíl, na nějž jsem byl při každé vhodné příležitosti upozorňován. Pokud se mezi sebou bavili romsky, a to dělali po celou dobu svatby, protože se s nimi kromě babičky ženicha nikdo nebavil, jejich chování bylo hodnoceno jako nepatřičné. Stejně tak byl hodnocen vzhled jedné z dívek z této skupiny, která měla na hlavě blond paruku a byla mnohokrát přirovnána k prostitutce. Když této skupině došla voda, automaticky si pro ni chodili na WC. Naskytla-li se příležitost, někdo z nich vynesl jídlo před vchod osobám, které na svatbu nebyli pozváni, ale lidé z osady je označovali jako své přátele, kteří je na svatbu přivezli.

Výše popsané jednání bylo pro všechny účastníky vhodným příkladem reprezentace špatného způsobu chování obyvatel romských osad. A i když je P a F a jejich rodiče vnímají jako své příbuzné, zejména dotazováním se na příbuzné z babičky strany, interakce mezi nimi

⁸ Všeobecně byla tato svatba vnímána majoritními členy jako ne příliš standardní a velmi problematická. Matka P a F (v grafu označená jako MG) svatbu uplatnila jako strategii, jak vyřešit problematickou bytovou situaci. Dům totiž nepatří MG, ale je ve vlastnictví jejího strýce. Manžel MG byl po dobu 5 let připoután na lůžko. Kvůli rozrůstání rakovinného nádoru mu byly odříznuty obě dvě dolní končetiny a byl mu zaveden umělý vývod střev. Interiér domu musel být výrazným způsobem přestavěn. Byl zaveden bezbariérový přístup a pro potřeby nemocného byla upravena také koupelna a záchod. Svatbu MG vnímala jako možnost přestěhovat se do prostornějšího domu na místo svého synovce R. R je obecně považován za nepříliš chytrého. Svědomitě však vykoná jakoukoliv práci, která je mu svěřena. Na druhou stranu R není schopný samostatnějšího myšlení. Má velmi silné citové pouto na matku, babičku, o kterou se staral, a obec, ve které žil. MG využila svých známostí a podařilo se jí po delším hledání najít pro R partnerku z Ústí nad Labem. Svatbu vesničané a kmotři R snášeli s velkou nelibostí. Nevěsta byla v době svatby těhotná s jiným mužem a o její rodině neměl nikdo kromě MG a matky R prakticky žádné informace. Po svatbě se R odstěhoval k partnerčiným rodičům do bytu v Ústí nad Labem. Zde měl pracovat pro místní uklížeckou firmu, kde pracoval také jeho tchán. Po pár incidentech, které byly spojeny s tím, že R se v Ústí nad Labem nevyznal a několikrát po sobě se ztratil, ho jeho tchán po necelém půl roce přivezl zpět na Slovensko. Sňatek posléze místní farář anuloval. To, jakým způsobem se MG v přípravě svatby angažovala a jakým způsobem pro R sehnala partnerku, všichni vnímali jako typickou „cigánskou“ strategii. Jakkoliv byla MG zahrnována do kategorie „naši Rómové“, byl to jeden z důkazů toho, že participace na určitém způsobu života nemůže jednoduše překrýt původ a s ním spojené určité charakterové vlastnosti.

je minimální. Naopak velmi úzký vztah mají s majoritní rodinou Slavy - toho Slavy, se kterým jsem se potkal v únoru 2000 v sousední obci a který mě spolu s jeho sestřenicí upozornil na skutečnost, že i v jejich obci žijí Romové. Zejména Slavo, ještě předtím než se oženil, udržoval s F a P velmi přátelský vztah, který všichni tři popisují větou: „*Hráli jsme si na dvoře, jako kdybychom byli bratři.*“

Orientace F a P na tuto rodinu není náhodná. Prarodiče Slava byli kmotry pradědečka F a P (v grafu označeného VG) stejně jako kmotry LG. Určitý paternalismus Slavovy rodiny směrem k potomkům VG a OD je patrný dodnes. Vzájemně si vypomáhají při drobných pracích, sháněním dřeva na zimu apod. Jednou jsem přišel na návštěvu a viděl jsem Slavova otce, jak pomáhá babičce F a P s řezáním a přípravou dříví na zimu. Slavův otec navzdory tomu, že už jsme se znali poměrně dlouhou dobu, se mně snažil vysvětlit, že tuto rodinu nikdo v obci nebere jako cigány. Jsou jejich a pomáhají si navzájem, jako kdyby byli „rodina“. Přesto P a F po čase nabyli pocitu, že nejsou ze strany mnoha dalších obyvatel obce vnímáni příliš rovnocenně.

5. Iluzornost rovnocennosti

Do určité míry pozitivní status vyplývající z konceptu „naši Romové“ je funkční pouze na lokální úrovni. Mimo obec či spádové oblasti jsou P a F jednoduše „cigáni“ a lidé se k nim také podle toho chovají. I když P a F jsou vyučenými automechaniky, nemohli v regionu po dlouhou dobu sehnat práci. F 5 let pracoval v automobilce v Mladé Boleslavi. P byl od skončení učiliště nezaměstnaný. Zlom přišel v roce 2005, kdy jim jejich kamarád zařídil místo ve stavební firmě, která stavěla hotelový komplex v lyžařském středisku ve francouzských Alpách. Oba dva se velmi rychle naučili francouzsky. Díky své znalosti francouzštiny se jim po dvou letech podařilo odejít od slovenského zprostředkovatele a uzavřít smlouvu s francouzským zaměstnavatelem. Výhodou bylo, že díky tomu se zbavili povinnosti odvádět část své mzdy ve prospěch slovenského zprostředkovatele. Záhy si zde oba dva bratři našli francouzské partnerky, se kterými mají děti. F si zařídil uklízeč firmu. Jeho bratr P pracuje v obchodě se sportovním zbožím a ve volném čase vypomáhá v bratrově firmě.

Tím, že od roku 2005 P a F žijí ve Francii a obec navštěvují sporadicky, začali být nejprve svými vrstevníky a posléze i dalšími obyvateli obce označováni jako „Francúzi“ (sami o sobě uvažují jako o Slovácích, o svých dětech uvažují spíše jako o Francouzích). Zároveň díky pozitivní zkušenosti s Francií P a F velmi výrazným způsobem přehodnotili vnímání statusu vyplývajícího z označení „naši Rómové“. Z perspektivy francouzské zkušenosti je místní rovnostářský přístup iluzorní. Podle P se jim vždy připomínal a vždy bude připomínat jejich odlišný, romský, druhořadý původ.

„Povím ti příklad. Bude to týden, co jsme přijeli za mámou. Jak pracuju v tom obchodě se sportovním zbožím, vzal jsem pro kluky síť do brány. Ty si pamatuješ, že pokud to šlo, vždy jsem tady hrál fotbal. Tak jsem si řekl, že jim ty síť přivezu, že se jim budou určitě hodit. Tak je tam přinesu. Oni na ně koukají, šahají na ně, ani nepoděkují, jen jim pořád na nich něco vadilo, že jsou ze špatného materiálu, že tyhle nic nevydrží, že si musí koupit lepší atd. A víš co, já jsem najednou pochopil, jak se tam chovali v té kabině, tak oni se k nám tak chovali celej život. Pro ně jsme nikdy nebyli dost dobrý, pro ně budeme vždycky jiný a to se nezmění, ani nevím, co bych musel udělat, aby mě začali brát jako sobě rovného“.

7. Cigáni

Navzdory tomu, že rovnocennost lidí zahrnovaných pod kategorii „naši Rómové“, zejména pod vlivem zkušenosti s jinou zemí či jiným regionem v jiné zemi, se může jevit jako iluzorní, lidé v obci se nechovají k lidem, o nichž ví, že mají zřejmý romský či nevhodný původ vyloženě segregáčně, ale naopak uplatňují celou řadu strategií, jak je zahrnout do rámce obce a nutit je akceptovat principy zahrnované pod kategorií „náš způsob života“. Velmi dobře se to dá ilustrovat na nově se přistěhovavší rodině. Ta má pro obyvatele velmi problematický původ. Přistěhovali se z jedné z největších a také nejproblematictějších osad v regionu. Osada je synonymem všeho, co se spojuje s označením „cigáni“, především zmíněné krádeže, inhalování toulenu, vysoká porodnost atd. První léto mého výzkumu, přibližně rok od prodeje domu této romské rodině, se lidé obávali, že díky tomu v obci vznikne romská osada. Přesto se k nim od prvopočátku snaží chovat korektně.

Když se někdo přistěhuje, je v obci zvykem nové sousedy přivítat. Zpravidla to dělá místní omladina a kluci, se kterými byl tenkrát i můj kamarád. Přistěhovaná rodina oceňuje, že jim

nikdo nebrání navštěvovat místní hospodu. I když ji navštěvují sporadicky, vždy v hospodě najdou nějaké místo. Buď si jich nikdo nevšímá, nebo, a to není neobvyklé, někdo u jejich stolu sedí a tráví s nimi část večera. Velmi zajímavá situace nastala při mém prvním pobytu, kdy syn rodičů, kteří odkoupili dům, byl nezaměstnaný a musel nastoupit pod místní obecním úřadem na tzv. VPP (Verejnoprospešné práce). V rámci VPP hlídal spolu s ostatními nezaměstnanými bramborová pole, aby nebyla rozkradena lidmi žijícími v osadě, ze které se před rokem odstěhoval.

Zejména díky velmi slabé obeznamenosti obyvatel obce s touto rodinu (a také díky jejímu zřejmému původu, který byl vztahován jak k tomu, že jsou to cigáni, tak k tomu, že pochází z problematické osady) docházelo od prvního okamžiku k tomu, že byla tato rodina vystavena obrovské sociální kontrole a intenzivnímu tlaku na akceptaci lokálních pravidel. Typickým příkladem může být matka mého kamaráda, jejíž pozemek hraničí s pozemkem tohoto domu. Tato žena je kmotrou dětí původního vlastníka domu. Navzdory tomu, že na rozdíl od předchozí rodiny, ji s těmito novými obyvateli nic nepojí, snaží se jim od počátku ukázat, jak mají v obci žít. A to buď prostřednictvím občasných návštěv, kdy kontroluje, jak má tolik lidí v tak malém domě uspořádanou domácnost, či poměrně častými upozorněními, co mají, mohou a nesmí tito lidé v obci dělat.

„Sem šla kolem jarku a tu vidim, jak je po dvoře rozházená kopa pamprsek. Tak jsem tam šla jim povědět, že tak asi byli navyknuté tam, odkud přišli, ale že tady to dělat nebudou. Mají tady popelnice a ty jsou tu od toho, aby se takové věci do těch popelnic házely. A když to dělat nebudou, tak ať jdou tam, odkud přišli. Tam jim za to nikdo nadávat nebude. No a na druhý den všechny ty pamprsky byly v popelnici.“

Na druhou stranu lidé oceňují, že se snaží udržet v domě pořádek, přestože jich v domě žije 12. Obyvatelé obce rovněž kladně hodnotí, že všichni dospělí muži pracují a že v zásadě dělají vše, co se od nich jako dobrý gazdů očekává -jako například v poslední době zateplování domu. Stejně tak si obyvatelé obce zvykají na určité jevy, které jsou dnes již pro mnohé z nich neobvyklé, jako je v letních měsících vaření na dvoře domu. Nejprve to bylo považováno za typický „cigánský“ zvyk. Velice záhy po občasných návštěvách (především mnoha žen z obce, včetně mé paní domácnosti) celá řada obyvatel pochopila, že vaření na dvoře

v letních měsících má svoji logiku. V tak malém domě by totiž vaření v horkých letních měsících bylo nesnesitelné. To, co bylo spojováno s typickým cigánským způsobem života, se stalo srozumitelným a začalo být ve svém důsledku tolerováno.

„Jsou to také lidi. I když dělají vše naopak.“⁹

Závěr: Difrakce – být vztahován znamená být ohýbán, být ohýbán znamená být překládán

I když lidé zahrnovaní do kategorie „naši Romové“ se při sčítání lidu hlásí ke slovenské národnosti, o sobě uvažují v jistých situacích jako o Slovácích a v jiných situacích jako o Romech.

„Jsem Romka, měla jsem romské rodiče. To nemohu popřít. Doma jsme mluvili jak romsky, tak slovensky. S mými chlapci jsme ale mluvili jen slovensky. Oni už romsky nemluví. Na druhou stranu v občance a při sčítání chci mít v papírech, že jsem Slovenka. Nevím, proč by pro někoho mělo být důležité, že jsem Romka. Nežiju snad na Slovensku, nejsem snad slovenská občanka?“ Podobně uvažují P a F. *„Narodil jsem se na Slovensku, mluvím slovensky, jsem Slovák. I když babička a máma umí romsky, já romsky nemluví ani nerozumím. Pro mne je to jazyk těch degěšů, tak mluví jenom lidé v romských osadách. A mé dítě? To je komplikovanější. Spíš Francouz. Narodilo se ve Francii, má francouzskou matku, tak spíš Francouz, i když se ho budu snažit naučit slovensky. Ale spíš by si měl mluvit jazykem země, v které žiješ. Na Slovensku slovensky, v Čechách česky, ve Francii francouzsky. Tak by to asi mělo být“.*

Proto také o lidech ze strany nevěsty, kteří byli na svatbě R. navzdory jejich zjevnému romskému původu, uvažovali jako o Čechách a o P a F po jejich odstěhování jejich kamarádi v obci hovoří jako o Francouzích. Nicméně navzdory tomu, že v době výzkumu tito lidé (řazeni do skupiny „naši Romové“) o sobě uvažovali jako o Slovácích, bylo pro ostatní obyvatele obce problematické řadit je mezi Slováky. Stejně tak je obtížné jednoduše je ztotožnit s

⁹ Komentář je vztažen k tomu, když si tato rodina začala zateplovat dům. Všichni v obci obkládají své domy izolací od spodu domu. Tito „cigáni“, jak o nich mluví většina obyvatel obce, však začali obkládat dům izolací od střechy.

cigány, kteří žijí v odkoupeném domě nebo v okolních romských osadách. „Naši Romové“ tak vystupují jako **quasi lidé** pohybující se mezi těmito dvěma póly – Slováci a cigány. Nejsou ani insidery ani outsiders. Žijí na katastru obce, participují na určitém, charakteristickém a jasně odlišitelném způsobu života, ale do konceptu jedné rodiny nemohou být jednoznačně zařazeni. Trinh T. Minh-ha lidi, které nelze jednoduše zahrnout mezi insidery, ani jim přisoudit místo mezi outsiders, popisuje jako **nehodné druhé**, jako ty, kteří jsou nuceni jednat takovým způsobem, aby byli vnímáni jako všichni ostatní. Na druhou stranu je jim v určitých situacích jejich odlišnost připomínána (Minh-ha 1998). Podle Haraway být **nehodným druhým** neznamená jednoduše být ve vztahu s někým nebo něčím, ale znamená to být v kritické dekonstruktivní relaci, v difrakci, v ohybu, (Haraway 2004: 70).¹⁰ V difrakci tak dochází k přenosu, na jehož konci nestojí tentýž objekt. Mapováním tohoto procesu ohybu můžeme porozumět, jakým způsobem jsou předměty v ohybu, kterému lze rozumět jako reakci na odlišnost, měněny, transformovány, překládány. K takovému ohybu, který má Haraway na mysli, však nedochází samovolně, je vždy něčím zprostředkovaný. Vždy existuje určitá mediace, určitý zprostředkovatel, který tento ohyb, - v němž jsou příslušní aktéři a aktanti transformováni, překládáni, umožní (srov. Callon 1986; Latour 2005; Law 1997).

„Naši Romové“ je tak vždy jistý typ vztahu, který je dosažitelný pro určitou skupinu aktérů, která kombinuje celou řadu různých prostředků, jejímž důsledkem je posun určité osoby řazené do skupiny „naši Romové“ z jedné úrovně do druhé, z jedné tropy do druhé, či jedné figury do druhé (srov. Haraway 2004: 65). Výsledkem je proměna, která fixuje či stabilizuje **neurčitost** těchto osob. Stejně jako se za využití určitých prostředků jeví světlo jako vlna nebo naopak jako částice. Podobně „naši Romové“ se v jistých situacích jeví jako majoritní obyvatelé, v jistých situacích je naopak kladen důraz na jejich romský původ. Podobně jsou neurčití ve svých parametrech. Stejně jako v případě elektronu, chceme-li změřit jeho polohu, nemůžeme určit jeho rychlost a naopak. Stejně tak „naši Romové“ v difrakci jisté fixační parametry ztrácejí a jiné v nové topografii získávají. Tyto situace jsou

¹⁰ Haraway, tím že používá termín z optiky, se snaží upozornit na důležitou rovinu reflexivity. Zatímco zrcadlo odráží totožný obraz, v difrakci (ohybu) dochází k proměně. V této metafoře se tak vyjadřuje, že reflexivita, o kterou Haraway usiluje, se zajímá o odlišnosti. Neptá se však, kde se berou, ale spíše se snaží mapovat rozdílnost důsledků těchto odlišností, stejně jako se liší difrakční vzorce díky odlišné vlnové délce určitého světla. Promýšlení podstaty difrakce zároveň umožňuje celé řadě sociálních vědců popsat povahu odlišnosti, prostoru, času nebo aktérství (srov. např. Barad 2007).

vždy zprostředkované a k tomu zprostředkování jsou využíváni určití mediátoři, kteří umožňují konstituování určitého vzorce. Podobně jako když fyzici v laboratoři skrze štěrbinu vytvořené na kousku černého filmu propouštějí světlo, které na stínítku podle vlnové délky světla vytváří odlišné difrakční vzorce (srov. např. Greene 2012: 82). V textu jsem se snažil popsat pět základních ohybů, umisťující „naše Romy“ do topografie vztahů, které jsou pro sledovanou obec charakteristické.

První popsaný ohyb je podmíněn sdíleným místem. Umisťování v prostoru, ať již ve vztahu k obci, či regionu, je vždy spojováno s charakteristickými způsoby života, které se od sebe navzájem liší. V tomto způsobu situování dochází k vytváření metonymií, v nichž se určitý jednatel stává reprezentantem specifického způsobu života, který je spojován s charakterovými vlastnostmi obyvatel příslušné obce či regionu. Podobný metonymický princip je uplatňován v případě obyvatel romských osad. Tento ohyb však není zprostředkován situovaností do určitého regionu, ale jejich problematickým umístěním zpravidla při okraji východoslovenských obcí. V tomto ohybu jsou romské osady prostorem sám o sobě, u jehož obyvatel se bez ohledu na region předpokládá na straně majority nepatřičný způsob život s velmi špatnými povahovými vlastnostmi. Každý obyvatel východoslovenských romských osad se tak stává metonymickou reprezentací této nepatřičnosti.

Z těchto dvou základních metonymií jsou lidé označováni ve sledované obci jako „naši Romové“ vyloučení, avšak do konceptu „jedné rodiny“ je jednoznačně vztáhnout také nelze. V této korporaci nelze využít pozemek jako prostředek, který by je umožnil vztáhnout k určité příbuzenské skupině a uvést je tak do široké příbuzenské sítě označované obvykle jako „jedna rodina“. Pozemkové vlastnictví tak vytváří prostor pro druhý ohyb, v jehož rámci je možné komponovat určité jednotlivce do příbuzenské souvislosti s ostatními obyvateli obce. Tento ohyb je uplatňován pouze u části obyvatel, která sdílí příjmení, které je vnímáno jako romské, umožňující jim se distancovat od skupiny obyvatel mající zjevný romský původ.

Způsob distancování je však poněkud paradoxní. Jak babička, tak matka členů popisované příbuzenské skupiny (VG, ŠG a KG) nemají v obci příliš respektované postavení vyplývající ze statusu *priespanek*. Dědeček romského původu je naopak držen v hluboké úctě a je všeobecně považován za dobrého gazdu. Jeho vnoučata se nicméně od svých romských příbuzných výrazným způsobem distancují a vychylují svoji příbuzenskou souvislost ve

prospěch matrilaterálních příbuzných. Tím jsou řazeny do široké příbuzenské skupiny Kapraľovo a na základě příslušnosti této příbuzenské skupiny k určitému pozemkovému vlastnictví prokazují svoji souvislost s dalšími členy obce zahrnovanými pod obecný termín jedna rodina. V tomto ohybu je pak individuální status jejich dědečka překrýván jeho romským původem a nízký status jejich matky a babičky je upozadován ve prospěch jejich majoritního původu korporujícího tyto členy rodiny do širších příbuzenské sítě obyvatel obce. Na druhou stranu v případě jakéhokoliv nestandardního chování VG, ŠG a KG je tato nevhodnost spojována s romským původem jejich dědečka. Původ orientovaný podle prokreace je tak třetím výrazným prostředkem způsobující ohyb ve prospěch sdíleného předka.

Vychýlit svoji identitu prostřednictvím pozemkového vlastnictví členové skupiny „naši Romové“ navzdory tomu, že jsou vlastníky pozemků, dost dobře nemohou. Tyto pozemky jsou spojovány s jejich předchozími (původními) majiteli. Odkup těchto pozemků byl umožněn ve většině případů díky kmotrovským vztahům. Kmotrovské vztahy tak umožňují čtvrtý výrazný ohyb, jehož výsledkem je zahrnutí členů skupiny „naši Romové“ do rámce „jedné rodiny“. Tato korporace je však nejednoznačná. Reciprocita kmotrovského vztahu v těchto případech kmotrovství není uplatňována a tato asymetrie tak zprostředkovává, a de facto posiluje, odlišně vnímaný původ, který je spojován s ne příliš vhodným způsobem života obyvatel romských osad navzdory tomu, že v těchto osadách nežili.

Přestože se díky této asymetrii může zdát postavení obyvatel označovaných jako „naši Romové“ iluzorní, lidé v obci se k lidem, kteří mají zjevný původ v romské osadě, nechovají vyloženě segregačně, naopak používají celou řadu disciplinačních strategií, jak je do místního způsobu života obce zahrnout. To, co je na těchto strategiích zajímavé, že určité praxe (například vaření na dvoře v letních měsících), které jsou nejprve vyhodnocovány jako typicky cikánské a jsou hodny posměchu, se stávají v tomto pátém, posledním ohybu srozumitelnými a jsou tolerovány. Tento proces, v němž dochází k celé řadě ohybů podmíněných důrazem na odlišnost příslušných aktérů, je tak ve svém důsledku nikdy nekončící diskuzí o vhodném způsobu života. V ní obyvatelé s problematickým a neakceptovatelným způsobem života získávají za využití různých konvencionálně uznaných prostředků status nevhodných druhých, kdy ztrácí něco ze svého outsiderovství a stávají se

v tomto překladatelském procesu podivnými outsidersy, kteří v jistých situacích za využití určitých prostředků získávají lidskou tvář a v jistých situacích ji ztrácejí.

Literatura:

ANDERSON, Gallatin. 1956. „A Survey of Italian Godparenthood“. Kroeber Anthropological Society Papers 15: 1-110.

BARAD, Karen. 2007. Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning", Duke University Press.

CALLON, Michel. 1986. Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay. In John Law (ed.), Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge (London: Routledge & Kegan Paul. Pp. 196-223.

COY, Peter. 1974. An Elementary Structure of Ritual Kinship: A Case of Prescription in the Compadrazgo. Man. New Series 9 (3): 470-479.

DIEBOLD, A. Richard. 1966. „The Reflection of Coresidence in Mareño Kinship Terminology“. Ethnology 5: 37-79.

FÉL, E. , HOFFER, T. 1969. Proper Peasants: Traditional Life in Hungarian Village. Chicago: Aldine.

GREENE, Brian. 2012. Struktura vesmíru. Čas, prostor a povaha reality. Paseka.

GUDEMAN, Stephen. 1971. „The Compadrazgo as a Reflection of the Natural and Spiritual Person“. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 1971: 45-71.

HARAWAY, Dona. 2004. The Promises of Monster: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others. In Haraway, D. (ed.): Haraway Reader. New York, Routledge. Pp.63-124 .

KANDERT, Josef. 2004. Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století. Praha: Karolinum.

LATOUR, Bruno., 2005. Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory. Oxford: Oxford UP.

- LAW, John. 1997. Traduction/trahison: Notes on ANT. Lancaster: Centre for Science Studies, Lancaster University, www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/law-traductiontrahison.
- MINH-HA, H. Trinh. 1998 – Not You/Like You: Post-Colonial Women and the Interlocking Questions of Identity and Diference. Dostupné na: http://culturalstudies.ucsc.edu/PUBS/Inscriptions/vol_3-4/minh-ha.html, citováno 20.2. 2012
- RADIČOVÁ, Iveta (ed.). 2004. Atlas rómskych komúnit na Slovensku. Bratislava: Úrad splnomocnenkyne vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity.
- WAGLEY, Charles. 1949. The Social and Religious Life of Guatemalan Village. *Memoirs of American Anthropological Association* Memoir 71.